

שיעור רביעי

שיטת המאירי ורע"ב בעניין בדיקת חמץ

שיטת המאירי

כתב רבנו המאירי (ד"ה והוא שאמר):

...שבזמן הזה בודקין את החמץ, כלומר שמחפשין אותו בכל מקומות שבבית שיש להעלות על לב שיהא מצוי שם חמץ. ופירשו גדולי הרבנים: כדי שלא יעבור עליו בכל יראה ובל ימצא. וחכמי התוספות צווחים עליהם: והלא אמרו מדאורייתא בבטול בעלמא סגי ליה, ר"ל אף בחמץ הידוע שמאחר שבטלו אינו שלו, וא"כ האיך עובר בכל יראה ובל ימצא. וא"ת שלא יבטל, הרי אין הבדיקה פוטרתו מלבטל, שהרי אמרו הבודק צריך שיבטל. ומתוך כך פירשו הם: בודקין את החמץ שמא אע"פ שיבטל ימצא וישכח ויאכל ממנו, ויבא לידי שגגת כרת. שאין הביטול מועיל להפקיע את הכרת מן האוכלו במזיד, שלא נאמר ענין ביטול אלא להפקעת כל יראה ובל ימצא ומצד שאינו שלו, אבל לענין אכילה הרי שלו ושאינו שלו שניהם שוים לחיוב אכילה.

נראה שהמאירי הבין, שהתוס' מקשים על רש"י בצורה הדרגתית: א. הרי סגי בביטול? ב. גם אם רש"י סובר שבתקופת התנאים לא הייתה התקנה שהבודק צריך שיבטל, מ"מ מדוע התנא מחייב לבדוק דווקא?

על כך עונה המאירי:

ואע"פ שפירושם נכון, אין צורך לדחות פירוש ראשון שאע"פ שדיו בבטול – אין זה אלא עצה בעלמא לבטלו ולהפקירו עד שלא יהא קרוי חמץ שלו, אבל עיקר הענין הוא הבדיקה וההוצאה מן הבית לבערו מן העולם, שהרי מצד שאדם רגיל בו החמירה תורה באיסור חמץ יותר משאר איסורין לבערו...

יש לבאר בכוונת המאירי, כדברי הריטב"א ומהר"ם חלאווה, שמצוות "תשביתו" מתקיימת ע"י השבתה בפועל דווקא, דהיינו ביעור (דלא כמ"ש הר"ן שיש מעיקר הדין שתי אפשרויות – בדיקה וביעור או ביטול), אלא שיש כאן "עצה" נוספת, והיא ה"ביטול" – שמוציאו מרשותו ע"י הפקר, ובכך דואג מראש שהחמץ לא יהיה שלו, ולכן בשעת ביעורו לא יהיה מחויב בביעור.

וזו הסיבה שיש להעדיף את הבדיקה והביעור על פני הביטול. אע"פ שע"י שניהם לא יעבור בכל יראה ובל ימצא – מכל מקום, קיום מצוות תשביתו נעשה רק ע"י בדיקה

וביעור, ולכן תנא דמתני' אומר שיש לבדוק.

ויש לשאול, היכן מצאנו בתורה שיש מצוה שיש לה שתי הוראות, אחת מהן היא עיקר והשנייה טפל. בשלמא לשיטת הר"ן שאומר שהתורה הביאה שתי אפשרויות – ששתיהן באותה דרגה – ביטול ובדיקה, אך למאירי שהבדיקה והביעור טובה יותר, מאי איכא למימר?

ישנה חקירה של המנחת חינוך (מצוה ט) האם מצוות תשביתו היא מצוה ב"קום ועשה" או ב"שב ואל תעשה"? דהיינו, האם עיקר המצוה הוא בכך שלא יהיה חמץ, או שצריך בפועל לכלותו?

נפק"מ: אם אין לו בפועל חמץ ביום י"ד – האם יש עניין לקנות חמץ בכדי לשרוף אותו (ולקיים בכך מצות "תשביתו").

השגת אריה מביא את דברי הרמב"ן בפרשת בא, שמי שהוציא את החמץ ברשותו קודם הזמן – אינו עובר על כל יראה ובל ימצא. ומסביר השאג"א, שהרמב"ן דייק בלשונו, מכיוון שאמנם אין לו איסור של כל יראה, אך מצוות תשביתו לא קיים.

אם כן, ניתן להסביר כך את דברי המאירי, שהביטול של התורה פוטר רק את הלאו של כל יראה ובל ימצא, אך את המצוות עשה של תשביתו – לא יוכל לקיים. בעיקר המצוה, לדברי המאירי, מקיימים תשביתו, ובחלק הטפל עוקפים את החיוב של תשביתו, מכיוון שאין לך חמץ להשבית.

ברם, הבנה זו נכונה רק ע"פ שיטת התוס' לקמן (ד ע"ב, ד"ה מדאורייתא), שמצוות תשביתו היא שריפה והיא מתקיימת בפועל. אך לשיטת רש"י שם (ד"ה בביטול בעלמא), שביאר, שהשבתה פירושה ביטול בלב¹, נראה שלפ"ז מצוות תשביתו היא בשב ואל תעשה. וא"כ אף אם נבאר כך בדברי המאירי, מ"מ לא יתיישב בדעת רש"י.

אלא, שיש המסבירים בדברי רש"י, שהרי לומר "תבטלו שאור מבתים" לא משמע, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, ולכן ודאי שאף רש"י מודה שפשט הפסוק הוא ביעור. אלא, שכיוון שהתורה לא השתמשה בפירוש בלשון "ביעור" – בכך רמזה התורה על אפשרות שעוקפת את הביעור.

לפ"ז מיושבים דברי, המאירי שעיקר כוונת התורה היא על הבדיקה, כדי לקיים את

¹ והמאירי עצמו פירש בשני האופנים. בדף ו ע"ב כתב: "כבר ביארנו שמן התורה עיקר הענין בחמץ הוא שיוציא חמץ הידוע לו מביתו ויבערנו ולשון תשביתו פירושו ביעור והשבתה מן העולם", ובדף ז ע"א כתב (לגבי פירש"י): "מ"מ אנו כבר פירשנו שלשון השבתה משמשת לשניהם."

מצוות תשביתו, אף לפי פירש"י.

אולם עדיין קשה, שהרי רש"י לא כתב "כדי שיקיים מצוות תשביתו", אלא "שלא יעבור בכל יראה ובבל ימצא"?

מבאר הצ"ח, שאם באופן תיאורטי לא היה מצוות בל יראה ובל ימצא אלא רק תשביתו, לא היו חכמים מצריכים בדיקה בחמץ שאינו ידוע. אלא, מאחר שיש את איסור בל יראה ובל ימצא – לכן חז"ל הצריכו לבדוק.

ייתכן שהצ"ח הולך בכיוון של הפנ"י (הובא בשיעור הראשון), שהקשה: מניין שבדיקת חמץ דאורייתא, הרי לכל היותר הוי מיעוט המצוי? וביאר הפנ"י, שדורשים זאת מהמקרא, מכיוון שכל הצורך בבדיקה נובע מבל יראה ובל ימצא, אבל הסיבה שהתנא מעדיף בדיקה היא מכיוון שיש מצוות תשביתו.

שיטת רבנו עובדיה מברטנורא

רבנו עובדיה מברטנורא בפירושו למשנתנו, מביא את שיטת רש"י ואת קושיית התוס' וביאורם. הוא מיישב את שיטת רש"י, שבדקים את החמץ משום דחיישינן שמא ימצא גלוסקא יפה, יימלך על ביטולו ויחשוב לאוכלה, ובכך יעבור על בל יראה ובל ימצא.

וכבר קדמוהו ראשונים – רבנו יהונתן מלוניל והנימוקי יוסף, שכתבו כדבריו. בקהילות יעקב (סי' א) מבאר, שכוונת הברטנורא היא, שהוא יאכל את הגלוסקא לאחר החג.

אך יש להעיר, שלפ"ז לא תתורץ הוכחת התוס' בהמשך מ"כיכר בשמי קורה". ולכן נראה לבאר שיבוא לאכלה בפסח עצמו.

לפי הבנת הרע"ב, נפתור בעיה העולה מהגמ' לקמן (ו ע"א). בגמ' מבואר, שקודם שלושים יום לא תקנו חכמים חובת ביעור, ובתוך שלושים יום חובה לבער. אומר על כך אב"י, שכל חובת הביעור היא דווקא כאשר עתיד לשוב לביתו². מן הסתם, המימרא הזאת נאמרה לאחר שתיקנו ש"הבודק צריך שיבטל", וא"כ, מה ההיגיון לומר שלא יבדוק אם לא ישוב לביתו? אם נסביר כמו המאירי שמקיימים מצוות תשביתו רק בבדיקה ובביעור – איך יקיים מצוות תשביתו? אך לפי הרע"ב זה מובן מכיוון שלא יהיה בביתו.

² ורבא חולק, ע"ש.

כדי להסביר את שיטת התוס', צריך לשאול, האם בכלל ניתן לבטל ביטול? יש לומר, דאליבא דרש"י שתשביתו הוא ביטול בלב – א"כ ניתן לחזור בו, אך לפי התוס' (שם) שביטול מועיל מדין הפקר, השאלה האם יכול להתחרט מהפקר.

וכיוון שמדובר באיסורי הנאה, אנו נכנסים לשאלה האם יש זכייה באיסורי הנאה.

הקצוה"ח (סי' תו סק"א) כותב, שלפי שיטת הרמב"ם, שיש זכייה באיסורי הנאה – לכאורה נראה שישנה בעלות בדבר שאסור בהנאה. הר"ן כותב בנדרים, שאם יש לאדם פרדס עם פירות ערלה – אין איסור לגזול אותם, מכיוון שהפירות הם לא של הבעלים. כלומר: על איסורי הנאה אין בעלות.

הקצות כותב, שמסתבר לומר שחמץ שמעולם לא היה שלך לא תכניס אותו לרשותך. לפי הקצות צריך קודם שיהיה קניין.

ועפ"ז ניתן לומר, שתוס' סוברים שאין בעלות על איסורי הנאה. יוצא מכך, שהמגביה חמץ בפסח לא קנה אותו, מכיוון שאין בעלות על איסורי הנאה. גם בדעת הרמב"ם עצמו, הסובר שהקונה חמץ בפסח עובר עליו בכל יראה וכל ימצא, ביאר האור שמח שאף הוא מודה שאין זכייה באיסורי הנאה, אך מכיוון שהוא קונה מגוי – עבור הגוי החמץ שווה ממון, ולכן יש קניין ממנו.